

Т.А. Кравцова, викл. (ХДУХТ, Харків)

О.М. Муравйова, викл. (ХДУХТ, Харків)

І.О. Володіна, викл. (ХНУ ім. В.Н. Каразіна, Харків)

НАВЧАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ РОЛЬОВОЇ ГРИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ У ВНЗ

Досліджено проблему навчання іноземних студентів діалогічному мовленню під час вивчення російської мови як іноземної у вищих навчальних закладах. Розглянуто основні принципи ефективного діалогу, види мовленнєвої діяльності. Подано використання рольової гри як одного із засобів інтенсифікації навчання діалогічному спілкуванню.

Исследована проблема обучения студентов-иностранцев диалогической речи при изучении русского языка как иностранного в высших учебных заведениях. Рассмотрены основные принципы эффективного диалога, виды речевой деятельности. Представлено использование ролевой игры как одного из средств интенсификации обучения диалогическому общению.

The problem of training dialogical speech to the students who learn Russian as a foreign language in higher educational institutions is TTT. The basic principles of effective dialogue, the types of speech activity are explored. The using of role-playing games is presented as a means of intensifying of training dialogical communication.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одна з головних методичних засад викладання будь-якої мови як іноземної – це комунікативна, практична спрямованість навчання. Діалогічне мовлення найяскравіше виражає функцію мови як засобу безпосереднього спілкування, тож формування відповідних навичок – надзвичайно важливе завдання, особливо на початковому етапі, коли студенти-іноземці мусять якомога швидше пристосуватися до нового мовного середовища та навчитися моделям мовної поведінки в різних ситуаціях спілкування – побутових, культурних, навчально-професійних тощо.

Значимість оволодіння російською мовою для іншомовних студентів, які навчаються у вищих закладах зумовлена такими чинниками, як особлива соціальна значимість діалогічного мовлення в міжособистісній комунікації; інтерес до проблем мовленнєвої

взаємодії в сучасній методиці, педагогіці та лінгвістиці, де особливе місце займає діалогічне мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широке коло дослідників займається вивченням та вдосконаленням процесу мовленнєвої діяльності.

Теоретичною та методологічною основою нашого дослідження стали висновки, розроблені в наукових працях у сфері дидактики та психології, навчання іноземним мовам та російській мові як іноземній Б.В. Біляєвої, П.П. Блонського, Є.М. Верещагіної, Г.В. Колшанського, В.Г. Костомарова, А.А. Леонтєва, Л.В. Щерби та ін.

Берман І.М., Вербицький А.А., Винокур Т.Г., Лаптева О.А., Прохоров Ю.Є., Скалкіна Л.В. та інші проводили дослідження в галузі методики навчання усному мовленню.

У працях таких дослідників, як Е.Г. Азимов, Т.М. Балихіна, Л.П. Клобукова, О.Л. Корчагіна, В.В. Молчановський, Т.І. Попова розглянуто традиційні, інноваційні, альтернативні методи та підходи у викладанні іноземних мов та російської мови як іноземної.

Аналізом, формуванням, інтенсифікацією та інтенсивністю, оцінкою комунікативної компетенції в системі викладання російської мови для іноземних студентів займалися А.І. Бердичевський, Г.А. Китайгородська, Е.С. Полат та ін.

Мета та завдання статті – розглянути особливості використання діалогічного мовлення як одного з видів мовленнєвої діяльності в процесі навчання російської мови як іноземній у ВНЗ; обґрунтувати головні принципи діалогізації змісту процесу навчання іноземної мови; розкрити особливості діалогічного мовлення в процесі комунікації; надати приклад одного з методів інтенсифікації діалогічного мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на те, що діалогічне мовлення складніше монологічного як із точки напруженості уваги, так із точки зору різноманітності та якості використовуваних мовних зразків, а також з інших причин, тим не менш, із точки зору послідовності в навчанні усного мовлення все ж перевагу слід віддати діалогічному мовленню. Адже саме через діалог відпрацьовуються та запам'ятовуються окремі мовні зразки, цілі структури, які потім використовуються в монологічному мовленні.

Залежно від мети виділяють розповідні, питальні та спонукальні діалогічні висловлювання. Зрозуміло, що кожне з них може бути негативним чи позитивним. Якщо переважає комунікативна спрямованість на повідомлення, діалог має диктальний характер, якщо ж більшою мірою виражають власне ставлення до повідомлення –

модальний. Вважають, що "діалоги диктального типу спрямовані на повідомлення та отримання інформації: з'ясування, уточнення, пошук невідомого. Діалоги модального типу поділяють на одномодальні (діалоги згоди, унісону) та різномодальні (тобто діалоги суперечки, полеміки)" [7, с. 79].

Робота над конструкціями „запитання – відповідь”, над власне діалогічними висловлюваннями та над мовленнєвими штампами, стереотипними фразами, які використовують у різних комунікативних ситуаціях – це основні моменти, від яких залежить розвиток діалогічного мовлення. Зрозуміло, що ці складники є взаємопов'язаними та реалізуються в комплексі.

Для організації більш ефективного спілкування враховуються певні якісні та кількісні характеристики навчальної групи (10-12 чоловік), особистісні характеристики (гетерогенність групи), просторове розташування учасників спілкування (сидячи півколом, обличчям один до одного).

Щоб спілкування на заняттях було продуктивним, ним треба керувати. Необхідно навчити студентів-іноземців орієнтуватися в спілкуванні, щоб правильно його спланувати та здійснити. Навчати спілкуванню іноземною мовою (у даному випадку як іноземна розглядається російська мова) дуже важко, якщо всі чинники, що враховуються несвідомо, будуть вільно змінюватись. Леонтьєв А.А. пропонує чітко визначити чинники з самого початку, обмежити їх варіювання, підбираючи та комбінуючи таким чином, щоб забезпечити оптимальні умови спілкування. А потім, коли у студентів будуть сформовані навички та вміння в цій визначеній, керованій ситуації спілкування, потроху відходити від обмеження, варіювати чинники та ситуації, забезпечити перенесення сформованих вмінь та навичок у нові умови спілкування [4, с. 97].

Під час тренування та застосування на практиці діалогічного спілкування враховуються два етапи навчання діалогу. Першим етапом розробки навчального матеріалу кожного нового заняття з російської мови є тренування в спілкуванні. Воно передбачає вживання іншомовними студентами окремих мовних та мовленнєвих моделей, які у свою чергу обмежені чіткими рамками завдання. Студенти самі визначають, які мовні засоби слід вживати.

Другий етап – більш вільне та творче використання студентами попереднього або поточного навчального матеріалу згідно з поставленими завданнями.

Таким чином, обмежується зона пошуку мовних засобів, а їх вибір та вживання визначається самими студентами. Для цього

викладач лише окреслює ситуацію, знімаючи жорсткі рамки завдань. У цих умовах у студентів-іноземців розвивається бажання створювати нове, творчо експериментувати з навчальним матеріалом [5-6].

Одним із методів залучення студентів до діалогічного спілкування є використання рольової гри. Ролі допомагають кожному активізувати свої творчі можливості, сприяють розкриттю та прояву особистості. Важливо також те, що рольова діяльність підвищує емоційний настрій навчального процесу. У результаті, як правило, студенти прагнуть проявити свої кращі сторони. Залежно від типу своєї особистості, ступеня володіння російською мовою, конкретної ролі в даній ситуації, вони можуть проявити «самовираження» або «сховатися за свою соціальну роль» [3, с. 34].

Ігрова діяльність – це завжди мотивоване спілкування. Тому будь-який акт спілкування на уроці російської мови як іноземної свідомо виправданий. Управління ігровою діяльністю – це також управління діалогічним спілкуванням. Викладач залучає кожного у спільну діяльність, продумано розподіляє ролі в кожній новій грі, робить тимчасовим лідером кожного, тобто керує спілкуванням.

У широкому плані діалогічне спілкування розуміється як взаємодія, яка проходить у процесі самореалізації з акцентуванням на розкритті творчих резервів кожного студента.

Дидактико-методичні прийоми методу організації діалогічного спілкування природним чином походять із його наукових, психолого-педагогічних обґрунтувань. Головним у цьому методі, що організовує всю навчальну діяльність, є його двовимірність.

Перший вимір (хто вивчає):

- вивчення;
- діалогічне спілкування;
- ігрова діяльність;
- акт спілкування;
- повне сприйняття мовного матеріалу;
- мимовільне та довільне запам'ятовування та ін.

Другий вимір (хто навчає):

- навчання;
- управління діалогічним спілкуванням;
- навчальна діяльність;
- мовленнєві засоби;
- організація мовленнєвого матеріалу;
- засоби організації мовленнєвої комунікації, зокрема, невербальної.

Таким чином, головним для студентів, які вивчають російську мову як іноземну, є саме діалогічне спілкування у формі ігрової діяльності. При цьому мовний матеріал сприймається глобально, синтезовано та запам'ятовується, головним чином, мимоволі [1].

Завдання викладача – організувати навчальну діяльність максимально ефективно. Він послідовно та цілеспрямовано використовує всі можливості подання навчального матеріалу, зокрема, невербальної комунікації (інтонація, жести, міміка, ритм та ін.) для організації його запам'ятовування. Для створення особливого мікроклімату в групі, атмосфери довіри та впевненості студентів-іноземців у власних силах та досягнення поставлених цілей викладачу слід бути доброзичливим, тактовним, заохочувати й підтримувати.

Другим прийомом методу активізації навчальної діяльності через діалогічне спілкування є дедуктивний спосіб його освоєння. За умови значного обсягу навчального матеріалу це можливий шлях його сприйняття та запам'ятовування. На початку весь матеріал осмислюється глобально за допомогою пофразового перекладу або пояснення. Аналогії та асоціації, які природним чином виникають під час накопичення мовленнєвої інформації, сприяють поступовому розмежуванню сприйнятого мовного потоку на окремі елементи з подальшим їх відтворенням на рівні нових комунікативних блоків. Таким чином відбувається перехід від аналізу мовленнєвих висловлювань до їх синтезу та відтворення, тим самим коло замикається: синтез – аналіз – синтез.

Третім обов'язковим компонентом методу діалогічного спілкування є комплексно-паралельне навчання всіх видів мовленнєвої діяльності. У цьому випадку перевага надається говорінню та аудіюванню.

Оскільки кінцевою метою є навчання спілкування російською мовою, то вихідним об'єктом навчання стає мовленнєва діяльність. Мовленнєва діяльність – це процес взаємодії людей. Під час цього процесу вони говорять та слухають, чим, безпосередньо, реалізують спосіб формування та формулювання своїх думок за допомогою висловлювань; а також читають та пишуть. Читання та письмо, в свою чергу, є більш складними видами мовленнєвої діяльності, бо в них відображені не лише спосіб формування та формулювання думки, але й спосіб фіксації результатів відображення дійсності. Таким чином аудіювання, говоріння, читання та письмо є основними в процесі діалогічного мовлення.

Однією з проблем діалогічного спілкування є взаємодія особистості та групи. Викликаючи в іноземних студентів потребу в

узгоджений, спільній діяльності, викладач тим самим включає їх у процес безперервного саморозвитку в умовах взаємодопомоги та взаємопідтримки. При цьому необхідно враховувати типологію особистості кожного, включаючи викладача, для найбільш успішного розвитку творчих та мовленнєвих здібностей. Якщо діалогічне спілкування стає стрижнем, що об'єднує спільну діяльність членів навчальної групи, завдання виконується.

Організація міжособистісних відносин в інтернаціональній групі під час навчання діалогічному спілкуванню набуває винятково важливого значення. Студенти повинні навчитися самостійно здійснювати спілкування російською мовою, думаючи про те, що сказати, а не про те, як сказати, брати участь у діяльності, метою якої є встановлення контакту, взаєморозуміння, налагодження взаємодії з іншими членами групи, вплив на їх знання, вміння, емоційний стан [2, с. 42].

На відміну від традиційного методу, який спрямований на індивідуалізовану форму навчання, де максимальний ефект досягається, коли викладач працює один на один з учнем, метод активації навчання діалогічного мовлення орієнтований на роботу в групі. Саме в групі найбільшою мірою реалізуються потенційні можливості, розкриваються резервні можливості особистості студентів-іноземців. Викладач ніби збільшує силу свого впливу, використовуючи такі ресурси, як групова дискусія, взаємодопомога, активне спілкування.

Увагу педагога також привертають соціально-психологічні аспекти. Якщо зазвичай єдиним структурним центром навчальної діяльності групи є викладач, то за методу діалогічного спілкування на перший план висувається складна система міжособистісних відносин, яка виникає між самими учасниками цього процесу. Викладач залучений до цього процесу як один із рівноправних учасників діалогічного спілкування.

Набувають особливого значення не лише емоційна привабливість, яка завжди є основою міжособистісного вибору та єднання людей у групі, але й інші характеристики, опосередковані вмістом спільної діяльності, завданнями, які диктує програма навчання російській мові як іноземній. Успішність навчання значною мірою залежить від того, наскільки згуртованою є група щодо цілей, які пропонує викладач, а також до тих конкретних цілей, які поставлені на кожному занятті.

Висновки. Розвиток діалогічного мовлення – одна з проблем сучасної педагогічної науки. У наш час перше місце серед методів навчання іноземної мови належить комунікативному методу. Його

мета – розвиток у студентів умінь вирішувати комунікативні завдання за допомогою мови, що вивчається, вільно спілкуватись із її носіями. Таким чином мова засвоюється під час невимушеного спілкування, організатором та учасником якого є викладач. До того ж студент виконує роль суб'єкта цього спілкування та постійно повинен діяти.

Ситуація, що склалася, вимагає пошуку новітньої більш раціональної методики навчання діалогічного мовлення, за допомогою якої бажані результати досягались би найкоротшим шляхом, із мінімальною витратою часу та зусиль, а сам процес навчання став би цікавим та захоплюючим для іншомовних студентів.

Список літератури

1. Букичева О. А. Коммуникативно-ориентированный подход при обучении диалогической речи на начальном этапе / О. А. Букичева // Иностранные языки в школе. – 2006. – № 5. – С. 50–53.
2. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке / И. А. Зимняя. – М. : Просвещение, 2007.
3. Калимулина О. В. Ролевые игры в обучении диалогической речи / О. В. Калимулина // Иностранные языки в школе. – 2003. – № 3. – С. 17–27.
4. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М., 2005. – 214 с.
5. Чумак Л. Н. Методика преподавания русского языка как иностранного : учеб. пособие для студ. высших учебных заведений по филол. спец. / Л. Н. Чумак. – Минск: БГУ, 2009. – 303 с.
6. Шибко Н. Л. Методика обучения русскому языку как иностранному : учеб.-метод. комплекс для студентов-иностранцев нефилол. спец. / Н. Л. Шибко. – Минск : БГУ, 2010. – 120 с.
7. Щукин А. Н. Методика преподавания русского языка как иностранного : учеб. пособие для вузов / А. Н. Щукин. – М. : Высш. шк., 2003. – 186 с.

Отримано 01.05.2013. ХДУХТ, Харків.

© Т.А. Кравцова, О.М. Муравйова, І.О. Володіна, 2013.